

GÍTÁŇDŽALI

Rabíndranáth Thákur

Rabíndranáth Thákur

Gítáňďžali

překlad Dušan Zbavitel

Nakladatelství *Knihy Sofista* se rozhodlo pro maximální vstřícnost vůči čtenářům. Proto tato kniha není zabezpečena ochranou proti kopírování (DRM), která podle našeho názoru vychází z mylného předpokladu, že každý čtenář je pirát, působí mu zbytečné nepříjemnosti a knihu přesto nedokáže dostatečně ochránit.

Věříme, že čtenář tuto vstřícnost ocení a že ho nebude ponoukat k nezákonnému šíření knihy, především k jejímu zveřejnění na internetu.

Děkujeme všem, kteří nekopírují knihy z naší e-dičnické dílny a podporují tak vydávání e-knih.

Translation (c) Dušan Zbavitel, 1973, 2000, 2011

Preface and commentary (c) Dušan Zbavitel,
2000, 2011

Cover photo (c) mckaysavage
(www.flickr.com), 2011

Obsah

Předmluva překladatele

Gítáňdžali – český překlad anglického vydání, za které získal Rabíndranáth Thákur v roce 1913

Nobelovu cenu

Komentář překladatele k původnímu

bengálskému vydání Gítáňdžali

Gítáňdžali – český překlad dalších vybraných kapitol z původního bengálského vydání

Díla Rabíndranátha Thákura

Předmluva překladatele

Počátkem 19. století vzniklo v Kalkatě hnutí za vytvoření moderní indické kultury, prosycené nejcennějšími složkami odkazu slavné minulosti. Jak ukázala pozdější desíletí, mělo toto hnutí zvané bengálská renesance nedocenitelný význam pro vznik nového, moderního způsobu myšlení střední a mladší generace velkoměstské inteligence nejen v Bengálsku, ale v celé Indii. Účinně napomohlo překonat tíživou duchovní letargii a zaostalost, do níž uvrhlo indickou společnost předchozí století koloniální poroby a s ní spojeného všestranného úpadku života, a postupně zapojilo Indii do kontextu vývoje světové kultury, vědy a umění.

Téměř od samého počátku hráli v tomto hnutí podstatnou roli příslušníci rodiny Thákurů. Dvárkánáth (1794–1846) patřil k nejbližším spolupracovníkům zakladatele bengálské

renesance Rámmohana Ráje, jeho syn Debendranáth (1817–1905) zvaný Maharši převzal po Rájovi vedení vlivné reformní sekty Bráhmasamádže a Debendranáthův syn Rabíndranáth (1861–1941) se stal skutečným dovrшитelem bengálské renesance a nesporně největším tvůrcem moderní indické kultury.

Byla to osobnost po mnoha stránkách pozoruhodná. Narodil se a vyrůstal v největším indickém velkoměstě Kalkatě, ale úrodným podhoubím a pevnou základnou skoro veškeré jeho tvorby byl bengálský venkov. Nikdy nechodil do řádné školy, a přece byl bez nadsázky jedním z nejvzdělanějších Indů své doby a dokonce i významným reformátorem školství ve své vlasti. Byl velkým ctitelem anglické kultury, ale také autorem vlasteneckých písní, které burcovaly do boje proti koloniální nadvládě, a nesmlouvavým kritikem britské imperialistické politiky. Neznal ani bengálskou notaci – a patřil k největším indickým komponistům; nikdy se neučil kreslit, a přece se

stal ve věku téměř sedmdesáti let osobitým a v celém světě vysoce oceňovaným malířem.

Celý jeho život byl vyplněn činorodou aktivitou. Jezdil po nejrůznějších zemích světa – dvakrát navštívil i Československo – přednášel o indické kultuře i své osobní filozofii a všude získával hluboké sympatie pro svou vlast i upřímný obdiv k svému vlastnímu dílu. Založil v někdejší ášramu svého otce v bengálském Šántiniketanu neobvyklou školu, v níž žáci vyrůstali v co nejtěsnějším kontaktu s přírodou a venkovským životem, a později k ní přidal ještě dvě další instituce – univerzitu Višvabháratí, která je dodnes jednou z nejlepších indických vysokých škol, a v sousedním Šríniketanu dokonce zemědělské učiliště se svépomocným rolnickým družstvem. Usiloval o lepší vzájemné poznání Východu a Západu a jejich kulturní sblížení a zaměřoval tímto směrem svá přednášková turné po světě i publicistickou činnost. Přitom však od samého počátku viděl nebezpečí, které hrozí lidstvu od světového fašismu, a jako první prezident indického výboru

Ligy proti fašismu ostře odsuzoval v mnoha vystoupeních, člancích i básních všechny formy fašistických útoků proti demokracii a lidskosti a vyzýval k sjednocenému odporu proti nim, ať už šlo o Mussoliniho agresi proti Habeši, japonské přepadení Číny či Hitlerův mnichovský diktát. Usiloval o praktickou reformu hinduismu, účastnil se veřejných shromáždění lidu i zasedání Indického národního kongresu, diskutoval s Gándhím o metodách protibritského odboje i o budoucnosti své vlasti.

Především byl však literárním tvůrcem a zanechal po sobě soubor spisů impozantního rozsahu. I v jeho literární tvorbě se plně projevila až neuvěřitelná šíře jeho zájmů a erudice. S výjimkou některých veřejných projevů a listů a filozofických přednášek určených pro světovou veřejnost psal v rodné bengálštině a teprve dodatečně překládal některá svá díla do angličtiny. V jeho bengálských spisech stojí vedle sebe básně a písně, dramata, povídky a romány, náboženské a filozofické reflexe, cestopisné črty a životní vzpomínky,

politické a dějepisné statě, polemické úvahy, ale také zasvěcené články z oboru bengálské jazykovědy, folkloristiky, estetiky, a literární teorie, pojednání o lidovém písemnictví a umění, čítankové soubory pro základní školu a dokonce i populární zpracování moderních poznatků z oblasti astronomie a základů přírodních věd.

První místo zaujímá ovšem v jeho rozsáhlém literárním díle krásná literatura. Z tuctu jeho románů vyniká v první řadě „Gora“, v němž Thákur nejplněji vyjádřil své náboženské názory a pojetí moderního hinduismu. Stejně jako všichni ideologové bengálské renesance odmítal pravověrný hinduismus s jeho bezduchým ritualismem; a odsuzoval především jeho kastovníctví a četné sociální přežitky, které omezovaly svobodné myšlení a rozvoj jedince, zejména ženy, a kruté zvyky, jejichž oběťmi byly například dívky, provdávané už v útlém dětském věku. V životní praxi šel pak Thákur ještě dál. Ve své škole v Šántiniketanu zakázal pod trestem vyloučení jakékoli projevy kastovního zaujetí a uctívání soch a obrazů hinduistických božstev

a nahradil slavení obvyklých náboženských svátků novými slavnostmi, jako bylo vítání jara či dešťů, sázení stromů apod. Ve svém románu „Gora“ však neodmítl jen ortodoxní hinduismus, ale také úzkoprsost reformistických sekt, které se nakonec samy změnily v uzavřené kasty a izolovaly se od ostatní Indie. A tak nakonec dospívá stejnojmenný hrdina jeho románu k svobodnému a hluboce lidskému pojetí náboženské víry, k náboženství bez sekt, kast a církví, k víře, která neklade žádné překážky a nehlobí propasti mezi lidmi různých názorů a tříd.

Jestliže ostatní Thákurovy romány nevynikají takovou ideovou závažností a někdy ani uměleckou propracovaností jako „Góra“, tvoří naopak jednu z nejcennějších složek Thákurova literárního odkazu jeho povídky. Povídka byla v bengálské literatuře novým žánrem, bez tradice a opory v místním písemnictví, které až do 19. století vůbec neznalo prózu, a navazovala spíše na evropské vzory než na starověká sanskrtská prozaická vyprávění.

A právě v Rabíndranáthu Thákurovi našel tento žánr svého opravdového mistra.

Ne náhodou se datují Thákurovy první vyzrálé povídky do počátku devadesátých let 19. století, kdy básník zaměnil kalkatské velkoměstské prostředí za venkovskou oblast na řece Padmě v dnešním Bangladéši. Otec ho pověřil správou zbytků kdysi rozsáhlých rodinných velkostatků v tomto kraji a Rabíndranáthovi se tak poprvé v životě naskytla příležitost k delšímu pobytu na venkově. Strávil tu skoro plných deset let; bydlel na obytném člunu na Padmě, jezdil v něm z místa na místo, psal básně a písně inspirované těsným kontaktem s přírodou a pozorováním jejích krás, ale především rozmlouval s rolníky a poznával vesnickou společnost, její nelehký život a nesčetné problémy. Pobuřovala ho bezedná bída bezzemků a drobných rolníků, bezohlednost nelítostných šafářů, zvěle a úplatnost policie, nespravedlnost britských soudců, lhostejnost úřadů k postavení lidu i zotročení žen v kastovní společnosti, dětské

sňatky a – řečeno jeho vlastními slovy – „celá ta hora nevědomosti a ochablosti“, kterou navršil degenerovaný hinduismus na bedra lidu.

Tehdy objevil, že povídka je oním literárním útvarem, který mu nejlépe umožňuje podělit se s krajany o nové poznatky a vyjádřit v desítkách citově účinných příběhů své stanovisko k neduhům soudobé indické společnosti. Ve svých více než šedesáti povídkách z tohoto údobí, které patří k nejlepším dílům indického kritického realismu, vytvořil celou galerii postav a postaviček naléhavě promlouvajících k současným lidem. Tyto prózy se také staly vzorem dalším generacím bengálských autorů, kteří právě v tomto literárním žánru dosáhli nejvyšší úrovně.

Rozsáhlá je i Thákurova dramatická tvorba. Po celý život miloval divadlo, rád je hrál i režíroval. Přesto zůstávají jeho divadelní hry, ačkoli jich napsal skoro čtyřicet, nejslabším článkem jeho beletristického díla – alespoň z hlediska evropské dramaturgie. Většinou místo vytváření dramatických konfliktů plní spíše

požadavek staroindické divadelní teorie, určující divadlu jako hlavní úkol vyvolávání citově-estetických zážitků a nálad, a střídají prozaické dialogy s propracovanými veršovanými a písňovými vložkami. Z těch vytvořil Thákur na sklonku života dokonce nový dramatický žánr zvaný nritjanátja čili taneční hry, jejichž nedílnou součástí je hudba, zpěv a tanec. Ty docházejí v Indii plného uznání a největší obliby teprve v současné době.

Thákur byl však především básník a poezie tvoří nejen nejrozsáhlejší, ale také nejceněnější složku jeho díla. Provázela ho doslova po celý život; své první verše napsal jako malý chlapec a poslední na smrtelném loži ve věku osmdesáti let. Mezi těmito dvěma mezníky leží pak téměř půl stovky básnických sbírek, které nejplněji odrážejí vnitřní zrání básníka, stále vyšší stupeň jeho uměleckého mistrovství i jeho ideový vývoj. Thákurovy verše jsou také oslavou neobyčejné tvárnosti jeho rodné bengálštiny a její eufoničnosti, kterou žádný překlad do jiného jazyka nemůže plně vystihnout. Bengálský verš

přímo vybízí a nutí ke zpěvu; však je tu také tradiční způsob recitace mnohem zpěvnější, než jak jsme zvyklí z evropského přednesu. A tak není divu, že i Thákur začal už v devadesátých letech své básně s bohatými rýmy, četnými refrény a výraznými rytmickými sekvencemi sám zhudebňovat. Složil téměř dva a půl tisíce písní, pro které vytvořil osobitý hudební styl, kombinující velmi šťastně tři inspirační zdroje: klasickou indickou hudbu, lidové bengálské písně a evropské vzory. Písně tohoto stylu zvaného rabíndra-sangít čili rabíndranáthovská hudba tvoří dnes jednu z výrazných a oblíbených složek moderní indické kultury.

Žánrová skladba Thákurovy lyriky je velmi pestrá. V ranějších sbírkách převládá přírodní a milostná lyrika, ale už tu se stále silněji prosazuje ona pro Thákura tak charakteristická reflexe, zamyšlení nad životem a jeho jevy. Snad i v tom můžeme nalézt kus dědictví oné větve staroindické literatury, která se pokoušela i ze všední skutečnosti a prostého příběhu vyvodit formulaci nějaké obecnější pravdy nebo

všeplatného ponaučení. Přímočarý didaktismus výtvorů dávné minulosti nabývá ovšem v Thákurově poezii nové, moderní podoby, drsné hrany pravdy jsou uhlazeny bohatou metaforikou a příliš ostré tóny ztlumeny a zjemněny subjektivním zabarvením; ale zachováno zůstává to nejpodstatnější – snaha, aby báseň byla víc než jen záznamem chvilkového dojmu či tlumočením ryze osobního prožitku nebo poznatku.

V devadesátých letech, kdy Thákur dozrává ve velkou básnickou osobnost, rozšiřuje se žánrový rejstřík jeho lyriky o novou, významnou dimenzi – o duchovní poezii. Ve svých verších hledá a přímo úporně se proboují k novému pojetí Boha a náboženství. Studuje znovu a znovu staroindické upanišady, ale jejich učení je mu jen základem, na němž rozvíjí své vlastní osobité pojetí. Nechce se spokojit s jinou vírou než takovou, která kombinuje idealistický světový názor s opravdovým humanismem, láskou k životu a člověku a službou jeho potřebám a tužbám. Naplněním smyslu života

mu není žádná imaginární spása a vysvobození z pout neustálých přerodů, nýbrž činorodé prožití vyměřeného věku ve službách neustálého pokroku.

V prvních letech 20. století zasáhnou Thákura tři velké osobní ztráty – v rozmezí pouhých tří roků mu umírá manželka, potom nejstarší dcera a nakonec otec. Právě v tomto období jeho duchovní poezie zvroucní a nabude nové citové účinnosti, umocněná osobními prožitky, o jaké se dovede podělit se čtenářem jen ten největší umělec. Thákur nepíše žádné elegie; jeho bezprostřední reakcí na kruté rány osudu jsou jen veršované „vzpomínky“, shrnuté do útlého svazku se stejnojmenným titulem a věnované milované ženě, pro kterou kdysi napsal většinu své nádherné milostné poezie, dobře známé i u nás ze sbírky „Zahradník“. Zato tím hojnější a jakoby o nový citový rozměr obohacena je jeho duchovní poezie z tohoto údobí, vrcholící sbírkou „Gítáňdžali“ (Hrst písní).

Máme tu na mysli bengálskou knihu s tímto názvem, nikoli stejnojmennou sbírku, která

získala Thákurovi světovou slávu. Neboť básník pořídil v roce 1912 ze své duchovní lyriky výbor, za jehož základ vzal asi třetinu písní z „Gítáňdžali“, sám jej přeložil do angličtiny a přivezl do Anglie, kde ukázal rukopis svému příteli, anglickému básníku Williamu Butleru Yeatsovi. Ten byl Thákurovými básněmi doslova nadšen, dopomohl k jejich okamžitému vydání a už v roce 1913 dostal Thákur za tuto sbírku Nobelovu cenu. Takřka přes noc se stal světovou osobností a jeho „Gítáňdžali“ i další tři výbory, které ze své tvorby převedl do anglického jazyka, se v překladech rozletěly do celého světa.

Ve své bengálské básnické tvorbě neustal Thákur ani v pokročilejším věku v hledání stále nových cest. Písňová tvorba ustupovala postupně stále častějším reflexím, které si vynucovaly uvolňování přísné metrické struktury verše, až zcela organicky přešly ve volný verš, umožňující svobodnější rozvíjení myšlenek.

Je až neuvěřitelné, do jaké šíře a hloubky se rozvila Thákurova poezie v posledním desetiletí jeho života. V jeho tvorbě nalezneme sociální

balady i dětské říkánky, vtipné a hned zase poetické epigramy, básnické evokace indické minulosti, ale především dva žánry, které nejvýrazněji charakterizují závěrečnou fázi básníkovy života – básně politické a sebereflexivní.

Ty první pramenily ze stále silnějšího pocitu zodpovědnosti, který se začíná u Thákura projevovat nedlouho poté, co získal světové uznání a proslulost. Byl si vědom toho, že patří k největším kulturním osobnostem své doby, a proto považoval za svou osobní povinnost všemožně napomáhat pokroku ve své vlasti i ve světě. Z jeho veršů zaznívala vždy jistota, že fašistické nebo imperialistické bezpráví nemůže zvítězit nad právem a spravedlností. S novou naléhavostí znějí dnes slova jednoho z jeho posledních veřejných projevů z prvního válečného roku: „Znovu nadejde den, kdy neporažený člověk vykročí přes všechny překážky na vítěznou pouť za znovudobytím své velké cti. Považoval bych za zločin uvěřit, že by

neodvratná, naprostá zkáza mohla být posledním slovem lidstva.“

V mnoha básních ze závěrečných let svého života se Thákur v sebekritické retrospektivě vrací ke svému básnickému dílu, aby sám odmítl všechno, co v něm bylo lichého, hluchého a omylného, a zdůraznil, v čem vidí jeho klady a přínos. To poslední nachází ve svém neúnavném hledání člověka, jehož potřebám, aspiracím a tužbám po bohatším a krásnějším životě musí každý opravdový umělec podříditi veškeré své snažení. A právě pro toto hluboce humanistické ladění zůstává Thákurova tvorba dodnes tak živá a jeho nejlepší verše promlouvají i k mladším generacím dneška stejně naléhavě jako v době, kdy byly napsány.

Dušan Zbavitel

Gítáňdžali – český překlad anglického vydání, za které získal Rabíndranáth Thákur v roce 1913 Nobelovu cenu

1.

Učinils mne nekonečným – taková je tvá božská hra. Stále znovu naplňuješ život, jakmile je vyčerpán. Nosíš tu bambusovou píšťaličku po horách, po březích řek a hraješ na ni nové a nové melodie.

Mé drobné srdce se ztrácí pod tvým nesmrtelným dotekem a v nesmírném nadšení propuká ve zpěv. Ve dne v noci naplňuješ mou hrstičku dary; už po celé věky to pokračuje – a já stále jen přijímám.

2.

Když mi přikážeš, abych zpíval, srdce se mi naplní hrdostí; v očích, jež ti upřeně hledí do